ΟΚΥΝ

Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση & Ψυχική Υγεία

τεύχος 1
Σεπτέμβριος 2008

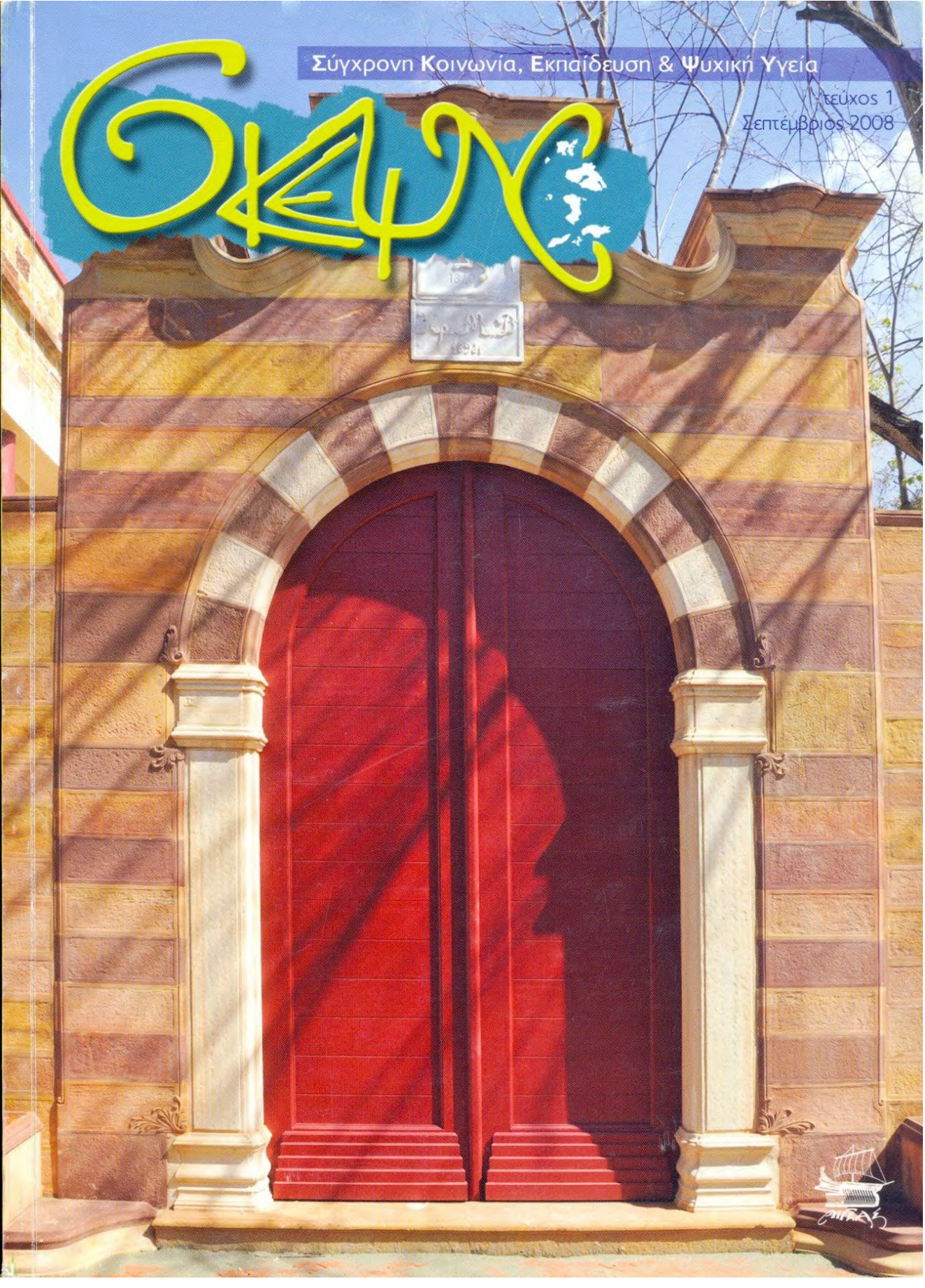

Περιεχόμενα

Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση και Ψυχική Υγεία 3

Μιχάλης Ι. Βάμβουκας
Η κατανόηση κειμένων μοντέλα και παράγοντες κατανόησης 7

Μαρία Πούλου, Ηλίας Ματσαγγούρας
Αντιλήψεις υποψήφιων και εν ενεργεία εκπαιδευτικών
για τη σχέση σχολείου-οικογένειας 23

Αδαμάντιος Παπασταμάτης
Σύγχρονες αντιλήψεις
για τη σχέση εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης 55

Αναστασία Παμουκτσόγλου
Στάσεις, αντιλήψεις και αποτίμηση φοιτητών
των παιδαγωγικών τμημάτων για την αξιολόγησή τους 65

Η. Ε. Κουρκούτας
Από τον "Αποκλεισμό στην Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης":
Προβληματισμοί και προοπτικές σε σχέση με την ένταξη και
συνεκπαίδευση παιδιών με ιδιαίτερες δυσκολίες 79

Σμαράγδα Παπαδοπούλου
Όψεις του έξυπνου - ταλαντούχου - χαρισματικού ήρωα
στη συγγραφή και στην ανάγνωση της παιδικής λογοτεχνίας 121

Μαρία Δημάση
Η θέση του λαϊκού πολιτισμού στα προγράμματα σπουδών
και τα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου
για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας 139

Βάμβουκα Ιωάννα
Τα λάθη των μαθητών σύμφωνα με τις σύγχρονες
ψυχοπαιδαγωγικές θεωρίες και η αντιμετώπισή τους
στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πράξης 159

Μάριος Θ. Καλέας, Μαρία Πλατσίδου
Στρατηγικές αντιμετώπισης αγχογόνων καταστάσεων και επαγγελματική

Η θέση του λαϊκού πολιτισμού στα προγράμματα σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας

Μαρία Δημάση[1]

Περίληψη

Η παρούσα εργασία καταγράφει και σχολιάζει τις αναφορές στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό στα Προγράμματα Σπουδών και στα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο. Ως πηγές χρησιμοποιούνται το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και το Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας, καθώς και τα αντίστοιχα εγχειρίδια για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου με μονάδα ανάλυσης την εικόνα, τη λέξη, την πρόταση και το κείμενο. Τα ευρήματα της έρευνας καταγράφουν τη σημαντική συμβολή του λαϊκού πολιτισμού και την παρουσία κειμένων που ανήκουν σε όλες τις κατηγορίες της λαϊκής λογοτεχνίας.

Λέξεις κλειδιά: λαϊκός πολιτισμός, λογοτεχνία, προγράμματα, εγχειρίδια

Abstract

The present work analyses the course-curriculum and the correspondent instructive handbooks for the teaching of literature in Primary schools, so that samples of the Greek traditional culture are recorded. As sources I used the Interdisciplinary Single Frame of course-curriculum and the three textbooks of literary texts that are taught in Primary schools. The method used was content-analysis and more specifically the unit used for the analysis was the picture, the word, the sentence and the text. My results showed that the

---

1. Λέκτορας Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων χωρών, ΔΠΘ.

presence of traditional cultural elements and the texts concerning traditions are representative of all the categories of which it consists.

Key words: culture, literature, curricula, coursebooks.

Εισαγωγή

Η εργασία έχει ως στόχο την καταγραφή των αναφορών για τον λαϊκό πολιτισμό στα Προγράμματα Σπουδών και στα αντίστοιχα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) του Δημοτικού για τη διδασκαλία της γλώσσας, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται και το Αναλυτικό Πρόγραμμα (ΑΠ), και στα οποία υπάρχουν και οι αναφορές στη διδασκαλία της λογοτεχνίας και τα τρία βιβλία "Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ και Β΄, Γ΄ και Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού".

Η καταγραφή κινήθηκε σε δύο επίπεδα: α. στα κείμενα του λαϊκού πολιτισμού -της λαϊκής- παραδοσιακής λογοτεχνίας (για τον ορισμό της λαϊκής λογοτεχνίας: Μερακλής, 1988) και β. στις αναφορές στον λαϊκό πολιτισμό σε κείμενα της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας. Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου (Smith, 1992. Bardin, 1996. Δημάση, 2007). Ως μονάδα ανάλυσης ορίστηκε το κείμενο για την πρώτη κατηγορία αναφορών, η λέξη και η πρόταση για τη δεύτερη, και η εικόνα και για τις δύο. Την εργασία ενδιαφέρει η παρουσίαση, κυρίως, της ποιοτικής ανάλυσης των ευρημάτων. Δεν υπάρχει κατηγοριοποίηση με βάση δείκτες θετικών ή αρνητικών αναφορών, αφού δεν εντοπίστηκαν αρνητικές αναφορές. Ως αφορμή για τη διατύπωση αρνητικών σχολίων θα μπορούσε να θεωρηθεί ο περιορισμένος αριθμός αναφορών στο λαϊκό πολιτισμό, κυρίως όσον αφορά κείμενα της λαϊκής λογοτεχνίας σε κάποια από τα εγχειρίδια, όπως θα σημειωθεί στη συνέχεια.

Το θέμα επιλέχτηκε επειδή ο λαϊκός πολιτισμός θεωρείται ως μία πολύ σημαντική θεματική ενότητα, στο πλαίσιο της στοχοθεσίας για τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας του "εγώ" έναντι του/των "άλλου/ων", και ταυτόχρονα διαπολιτισμικής συνείδησης (Williams, 1994. Αυδίκος, 1999: 11-13, Γκέκα, 2006). Ως παραδοσιακός πολιτισμός, του οποίου τα στοιχεία καταξιώθηκαν στη λαϊκή συνείδηση διαχρονικά και αποτελούν την παράδοση από το παρελθόν μέχρι το σύγχρονο πολιτισμό, υποστηρίζει τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας σε μια πολιτισμικά πλουραλιστική κοινωνία, διαμορφώνοντας μια οπτική αντίληψης για την καθημερινότητα, στο πλαίσιο μιας συνείδησης ατομικής αλλά ταυτόχρονα συλλογικής (Αυδίκος,

1999. Προύσαλης, 2006. Χατζή, 2006). Θεωρείται ότι στον λαϊκό πολιτισμό και τα έργα του αναδεικνύονται αυθεντικές μορφές έκφρασης των αξιών (Φρυδάκη, 2003:177. Norton, 2006: 236-237). Άλλωστε, μελέτες για τα λαϊκά αναγνώσματα των περιοδικών καταλήγουν σε συμπεράσματα που υποστηρίζουν ότι αυτά εμφανίζουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τις πραγματικές σχέσεις στο σύστημα μιας κουλτούρας από ό,τι η "υψηλή" λογοτεχνία (Willliams, 1994: 167-174, στο Φρυδάκη 2003: 177).

Η σύνδεση του λαϊκού πολιτισμού με την ικανοποίηση πολιτιστικώναξιακών στόχων ανάγεται και στην κατάταξη των έργων της λαϊκής λογοτεχνίας στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας (Escarpit 1981: 37-42, 63-79, Κανατσούλη, 1997: 51-63, Norton, 2006: 229 κ.ε.), κατάταξη που θεωρήθηκε από κάποιους ως έκπτωση και παραγκωνισμός, αφού συνιστά αποκλεισμό από τον λογοτεχνικό κανόνα (Αυδίκος, 1999: 11). Η συμβολή της λογοτεχνίας (Hollindale, 1992. Αποστολίδου, 1999: 335-345) και της παιδικής λογοτεχνίας, επομένως και της λαϊκής λογοτεχνίας (Κανατσούλη, 2000. Γκίβαλου, Καλογήρου, Παπαδάτος, Πρωτονοτάριου, Πυλαρινός, 2001) στη διδασκαλία των αξιών και στην καλλιέργεια διαπολιτισμικής συνείδησης (Bertrand, 1993) είναι δεδομένη.

Η παρουσία κειμένων λαϊκής λογοτεχνίας και έμμεσων αναφορών στο λαϊκό πολιτισμό στα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο και οι αντίστοιχες αναφορές σε ΔΕΠΠΣ και ΑΠ για τη διδασκαλία γλώσσας και λογοτεχνίας, είτε αφορούν τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό είτε άλλους, θεωρείται ως μία σημαντική επιλογή, η οποία καταγράφει και την πρόθεση αξιοποίησης της λαϊκής παράδοσης για την ικανοποίηση αξιακών και διαπολιτισμικών στόχων (Ανθογαλίδου, 2000. Γρόλλιος, 1999. Δημάση, 2000: 55-58, Χατζή, 2006. Τσίμπας, Παγώνη, Καρούτζου, 2006, Γκέκα). Στο πλαίσιο εργασιών και διδακτικών προτάσεων φαίνεται να έχουν μελετηθεί, πολύ περισσότερο από τα άλλα είδη λαϊκής λογοτεχνίας, τα λαϊκά παραμύθια και η παιδαγωγική τους συμβολή στην εκπαίδευση των παιδιών (Μωραΐτη, 1997. Δανιηλίδου, 2005. Προύσαλης, 2006. Τασιόπουλος, 2006. Σέργη, 2007). Σημαντική θεωρούμε την εργασία της Κωστούλη για τη συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας και επομένως και των αφηγηματικών κειμένων της λαϊκής λογοτεχνίας στην κατάκτηση της εγγραμματοσύνης από παιδιά με μητρική ή μη μητρική την ελληνική γλώσσα (Κωστούλη, 2000), όπως και σκέψεις για τη σημαντική δυνατότητα των κειμένων του λαϊκού πολιτισμού να υποστηρίξουν τη θέση της γλωσσικής ποικιλίας ως παραμέτρου του γλωσσικού μαθήματος. Η παρούσα εργασία στοχεύει στην παρουσίαση του λαϊκού πολιτισμού με άμεσες και έμμεσες αναφορές στις

πηγές που ήδη αναφέρθηκαν, ελπίζοντας ότι έτσι θα συμβάλλει ουσιαστικά στη δημιουργία μιας τράπεζας δεδομένων για την ουσιαστικότερη αξιοποίηση των εγχειριδίων για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο.

Τα Προγράμματα Σπουδών και η θέση του λαϊκού πολιτισμού σ' αυτά

Στο σκοπό της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος, στο κείμενο του ΔΕΠΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο, αναφέρεται ότι το Πρόγραμμα λαμβάνει υπόψη "...τόσο τη συγχρονική όσο και τη διαχρονική διάσταση της ελληνικής γλώσσας, εφόσον αυτή θεωρείται στοιχείο εθνικής ταυτότητας, φορέας μακραίωνης πολιτισμικής παράδοσης και γραμματολογίας..." (ΔΕΠΠΣ 2003: 3745), ενώ τα κείμενα της λογοτεχνίας "...παρέχουν διάφορες οπτικές και ερμηνείες του κόσμου, εμπλουτίζουν την αντίληψη των μαθητών για τον κόσμο, διευρύνουν τον ορίζοντα των εμπειριών τους, ευνοούν την κατανόηση της διαφορετικότητας και την ανάπτυξη της ανεκτικότητας". Στην αναλυτική παρουσίαση της θεματικής: *Άξονες-Γενικοί στόχοι- Θεμελιώδεις έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης* στην υποενότητα: *Λογοτεχνία, Βιωματικός λόγος, Γλωσσικά μέσα των λογοτεχνημάτων* επιχειρείται, έμμεσα, η πρώτη σύνδεση της γλώσσας με τη λογοτεχνία γενικά και επομένως και με ό,τι έχει συνεισφέρει ο λαϊκός πολιτισμός σ' αυτήν: (ο μαθητής) "Εξοικειώνεται με στοιχεία δομής, περιεχομένου και ύφους των λογοτεχνικών κειμένων... προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα αξιόλογων και χαρακτηριστικών κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων της ελληνικής λογοτεχνίας, σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση" (ό.π., σ.3747).

Στο ΑΠ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο, στους ειδικούς σκοπούς, ο λαϊκός πολιτισμός εννοείται ως υποενότητα του ελληνικού πολιτισμού: Ο μαθητής ... "Να συνειδητοποιήσει την κοινωνική και γεωγραφική ποικιλία της ελληνικής γλώσσας ...Να βιώσει μέσα από τη γλώσσα τον ελληνικό πολιτισμό και να υιοθετήσει θετική στάση απέναντί του" (ό.π., σ.3749). Άμεσες αναφορές εντοπίζονται στη συνέχεια του ΑΠ: *Γραπτός λόγος-Λογοτεχνία.* Σύμφωνα με τους στόχους για τις τάξεις Α΄ και Β΄ το παιδί πρέπει να έρθει "...σε επαφή με την παράδοση και το λαϊκό πολιτισμό". Στις θεματικές ενότητες προτείνονται, μεταξύ πολλών άλλων, παραδοσιακά και νεωτερικά *λογοτεχνικά* κείμενα (η υπογράμμιση δική μας) για ακρόαση και αναδιήγηση και στις αντίστοιχες ενδεικτικές δραστηριότητες: "Ακρόαση και αναδιήγη-

ση...μικρών ιστοριών...παραμυθιών... Συλλογή λαϊκών παραμυθιών, παραδόσεων, παροιμιών, αινιγμάτων από την οικογένεια και ανακοίνωση, ανάγνωση, παιχνίδια, δραματοποίηση στην τάξη" (ό.π., σ. 3761). Δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές για τις τάξεις Γ΄, Δ΄ και Ε΄, ΣΤ΄. Οι συντάκτες του Προγράμματος περιορίζονται στην επανάληψη της αναφοράς του ΔΕΠΠΣ: Ο μαθητής "...προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα αξιόλογων και χαρακτηριστικών κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων της ελληνικής λογοτεχνίας, σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση (ΔΕΠΠΣ 2003: 3762). Στο τέλος του κειμένου, στην ενότητα *Διδακτικό υλικό*, διαβάζουμε: "...Περιλαμβάνει επίσης παραμύθια και δημοτικά τραγούδια από όλη τη γεωγραφική έκταση του ελληνισμού..." (ό.π., σ.3777). Αξίζει να σημειωθεί ότι στα προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας για το Δημοτικό σχολείο δεν συμπεριλαμβάνεται <u>κανένα</u> που να αφορά τον λαϊκό πολιτισμό.

Αναφέρουμε και την παρουσία του λαϊκού πολιτισμού στα πρώτα βιβλία που αποτελούν το Διαθεματικό Εκπαιδευτικό υλικό για την Ευέλικτη ζώνη, για να σημειώσουμε τη συχνή παρουσία του ως θεματική ενότητα, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία που του αποδίδεται.

- Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Α΄ - Β΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου: Αισθητική Αγωγή-Διδασκαλία της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας - Ενδυμασία - *Λαϊκός Πολιτισμός* (ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι. 2001). Υπεύθυνος για το πρόγραμμα διδασκαλίας του λαϊκού πολιτισμού είναι ο Μ. Γ. Μερακλής και συνεργάτιδά του η Ρ. Κάμπουρα-Τίλη.
- Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Γ΄ - Δ΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου: *Λαϊκός Πολιτισμός*/Αφύπνιση στη διαφορετικότητα των Γλωσσών και των Πολιτισμών (με τους ίδιους υπεύθυνους για την ενότητα του λαϊκού πολιτισμού). Υπάρχει αναλυτικός βιβλιογραφικός κατάλογος-οδηγός γενικά και ανά προτεινόμενο "σχέδιο εργασίας" και στα δύο εγχειρίδια.
- Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Γ΄ - Δ΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου: Τοπική Ιστορία/Φυσική Αγωγή/Αγωγή Υγείας. Στα περιεχόμενα της πρώτης θεματικής ενότητας είναι εμφανής η παρουσία του λαϊκού πολιτισμού, όπως π.χ. Η ξενάγηση στο Μουσείο Θεόφιλου και στο Μουσείο της Μακρινίτσας (σ.42)
- Ευέλικτη Ζώνη-αντιπροσωπευτικές εργασίες μαθητών (ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι. 2002)

Σχέδιο εργασίας: Η ενδυμασία. Ενότητα: Ενδυμασία και παράδοση (Λαογραφία)

Τα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο και η θέση του λαϊκού πολιτισμού σ' αυτά

Το δελφίνι: Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ και Β΄ Δημοτικού

Στο ανθολόγιο για τις δύο μικρές τάξεις του Δημοτικού σχολείου η παρουσία στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού είναι πολύ έντονη. Εντοπίστηκαν αναφορές άμεσες σε κείμενα τα οποία, με υποσημειώσεις, κατατάσσονται σε ένα συγκεκριμένο είδος της παιδικής λογοτεχνίας, και έμμεσες που ανήκουν σε άλλα λογοτεχνικά κείμενα ή σε προτεινόμενες δραστηριότητες. Στο σύνολο των 63 κειμένων του βιβλίου τα 35 αφορούν το πεδίο της παρούσας εργασίας.

Υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης καταγράφεται για την ενότητα: *ήθη-έθιμα*. Πρόκειται για επτά άμεσες και έμμεσες αναφορές σε εθιμικές εκδηλώσεις του ελληνικού λαού. Η πρώτη υπάρχει στη σελίδα των δραστηριοτήτων που συνοδεύει ένα γαλλικό λαϊκό παραμύθι: *Η σφυρίχτρα* (σ.63). Σημειώνεται: "Κάθε τόπος έχει τους δικούς του χορούς. Στις παρακάτω εικόνες βλέπεις ανθρώπους από δύο διαφορετικά μέρη της Ελλάδας να χορεύουν. Βρες ένα χορό του τόπου, από τον οποίο κατάγεται η οικογένειά σου. Μπορείς να δείξεις τα βήματα στους συμμαθητές σου;" Στη συγκεκριμένη περίπτωση, και γενικότερα στο εγχειρίδιο, παρατηρείται η ύπαρξη ενός σημαντικού αριθμού δραστηριοτήτων που επιχειρούν την ενεργό συμμετοχή του παιδιού-ερευνητή στη διαδικασία της λογοτεχνικής ανάγνωσης και σε ό,τι διεπιστημονικά προκύπτει από αυτήν. Η δραστηριότητα υποστηρίζεται και από οπτικό πληροφοριακό υλικό. Υπάρχουν δύο φωτογραφίες: μία ενός παραδοσιακού χορού από τη Μυτιλήνη και μία από γλέντι του γάμου στο Αγγελοχώρι της Νάουσας (σ.64).

Από τη θρησκευτική ζωή προέρχεται η δεύτερη άμεση αναφορά. Πρόκειται για τα *Κάλαντα της Πρωτοχρονιάς* από τη Σωζόπολη (σ. 115). Έθιμο αγαπημένο των μικρών παιδιών, που το βιβλίο επιχειρεί να το συνδέσει αμεσότερα με τη χριστιανική παράδοση. Στην ίδια σελίδα, η συνοδευτική εικόνα: *Ο Άϊ βασίλης και η βασιλόπιτα* του Σπύρου Καρδαμάκη, αναφέρεται στο έθιμο της βασιλόπιτας, ενταγμένο σε μια ατμόσφαιρα θρησκευτική και όχι εκκοσμικευμένη. Στο κείμενο: *Το λαγουδάκι της Λαμπρής* της Αντιγόνης Μεταξά, διαβάζουμε ένα παραμύθι στο οποίο γίνεται λόγος για τα κόκκινα αυγά της Λαμπρής και τη μυστηριώδη τους προετοιμασία (σ.117). Απουσιάζει οποιαδήποτε σύνδεση με το κλίμα των ημερών, αλλά η ιστορία είναι συ-

γκινητικά τρυφερή. Το τσούγκρισμα των αυγών εμφανίζεται και στην τελευταία στροφή στο ποίημα του Χ. Σακελλαρίου: *Ήρθε η Πασχαλιά* (σ.116) ως δράση βιωματική του μικρού παιδιού που, φαίνεται έτσι να κατακτά διαισθητικά τη συγκίνηση της χαρμόσυνης ημέρας.

Τα έθιμα της παραμονής της Αποκριάς σκιαγραφούνται σε δεύτερο επίπεδο πληροφόρησης, σε κείμενο αφιερωμένο στον *Καλικάντζαρο Τραγοπόδη*. Κάποιες από τις τηγανίτες της παραμονής, στην ιστορία της Πιπίνας Τσιμικάλη, που προσφέρονται από το παιδί, πρωταγωνιστή, που στη συνέχεια τρέχει να ακούσει τα παραμύθια που το έθιμο επιβάλλει (σ.137-140). Στο κείμενο αυτό αναφέρονται και λαϊκές δοξασίες, όπως η αφαίρεση της μιλιάς των ανθρώπων από τους καλικάντζαρους.

Η ενότητα των εθίμων ολοκληρώνεται με τα *χελιδονίσματα* στη σελίδα 141. Αφορά αντίστοιχο θρακιώτικο έθιμο, που την πρώτη μέρα του Μάρτη σηματοδοτούσε τον ερχομό της άνοιξης με επισκέψεις των παιδιών στα σπίτια και το τραγούδι της Χελιδόνας. Στη σελίδα των δραστηριοτήτων (σ.142) παρουσιάζονται, σε παλιές φωτογραφίες, οι κατασκευές της χελιδόνας στη Θεσσαλία και την Αγριανή Σερρών. Τα παιδιά παρακινούνται να συλλέξουν στοιχεία από παππούδες ή άλλους μεγαλύτερους ή να ακούσουν παρόμοια τραγούδια σε συγκεκριμένο CD.

Ακολουθεί, σε συχνότητα εμφάνισης, η θεματική των λαϊκών παραμυθιών που είναι πλούσια για ανθολόγιο που απευθύνεται σε πολύ μικρά παιδιά. Εκτός από το γαλλικό λαϊκό παραμύθι: *Η σφυρίχτρα* (σ.63), που ήδη αναφέρθηκε, υπάρχουν τα παραμύθια: *Φύλλο φύλλο της κουκιάς* (λαϊκό παραμύθι από τη Μήλο, σ. 56-58), Το μέλι (λαϊκό παραμύθι της Κάσου, σ. 69-70), *Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά* (λαϊκό παραμύθι των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης, σ. 80-83). Στις συνοδευτικές δραστηριότητες του τελευταίου τα παιδιά προσκαλούνται σε μια διαδικασία μέθεξης. Προτρέπονται να καλέσουν κάποιο πρόσωπο από την περιοχή τους που να "ξέρει παραμύθια" για να τα αφηγηθεί στο σχολείο (σ. 84). Αξίζει εδώ να σημειωθεί και η απόπειρα διακειμενικής προσέγγισης ενός μοτίβου: του χαμένου παπουτσιού. Άλλωστε είναι γνωστό ότι το λαϊκό παραμύθι αποτέλεσε και αποτελεί πηγή άντλησης θεμάτων και για τους νεότερους συγγραφείς σύγχρονων παραμυθιών, διηγημάτων, μικρών ιστοριών. Για "μετοχέτευση" του λαϊκού παραμυθιού σε σύγχρονες κατηγορίες φανταστικών διηγήσεων κάνει λόγο ο Μερακλής (Μερακλής, 1987:75-96. Ακριτόπουλος, 2007). Τα παιδιά διαβάζουν ακόμα το λαϊκό μύθο από την Κύπρο: *Η κουκουβάγια και η πέρδικα* (σ. 14) και το λαϊκό θρύλο: *Ο Χριστός και τα πουλιά* (σ. 119) που προσφέρουν την ευκαιρία μιας δημιουργικής ε-

παφής με το λαϊκό πολιτισμό, μέσω της ανάγνωσης κειμένων ευχάριστων, με περιπέτειες που αποφεύγουν έντονες συγκρούσεις και σκληρές σκηνές.

Δημοτικά τραγούδια, ταχταρίσματα, αναφορές σε χορούς και μουσική συναπαρτίζουν την επόμενη ενότητα στην οποία θα αναφερθούμε. Τα νανουρίσματα: *Κοιμήσου συ μικράκι μου και Κοιμήσου νερατζούλα μου* (από τη Θράκη και την υπόλοιπη Ελλάδα) και τα ταχταρίσματα: *Τάρνα, ταρνανίστε το... και Ταχτιρντί του λέγανε* (από την Ήπειρο και την Κύθνο) (σ. 18) αποτελούν πολύ καλή επιλογή για μια πρώτη επαφή των μικρών μαθητών/τριών με το λαϊκό ποιητικό λόγο. Συνειρμοί, συγκρίσεις, μνήμες υποστηρίζουν τη δημιουργική αξιοποίησή τους. Το βοσκόπουλο με τη φλογέρα του, στη σελίδα δραστηριοτήτων, που αναφέρεται στους παραδοσιακούς χορούς (σ. 64), ο συρτός που χόρεψαν οι νιόπαντροι στο νησί και ο "κατάλογος" των μουσικών οργάνων: τουμπελέκι, ούτι, κλαρίνο (σ. 125), οι φωτογραφίες λαϊκών οργάνων και το συνοδευτικό κείμενο με πληροφορίες για έργα μουσικών που συγκέντρωσαν και κατέγραψαν παραδοσιακά τραγούδια, (σ. 127), το δημοτικό τραγούδι:

Με κλαρίνα και με ντέφια
Με λαούτα και βιολιά
Θα χορέψουμε στ' αλώνι
Νέοι, γέροι και παιδιά

που συνοδεύεται από πίνακα με τίτλο "Σκυριανό πανηγύρι" (σ. 131), ολοκληρώνουν μια σημαντική ενότητα.

Στη θεματική του προφορικού λαϊκού πολιτισμού κατατάσσονται και τα αινίγματα: για το χελιδόνι, (σ. 120), τη μέλισσα και το μέλι, το καρπούζι, τη θάλασσα και το κουτάλι με το στόμα (σ. 145), καθώς και οι παροιμίες της σελίδας 135 και οι γλωσσοδέτες στην αμέσως επόμενη.

Στο ανθολόγιο εκπροσωπείται και το λαϊκό θέατρο σκιών με ένα έργο του Ευγένιου Σπαθάρη: *Ο Μέγας Αλέξανδρος και το Καταραμένο φίδι* (σ. 132-133).

Το παρελθόν ιχνηλατείται και με την παρουσίαση παραδοσιακών εργασιών που συνδέονται με αντίστοιχα επαγγέλματα και φυσικά για τους ενήλικες με σημαντικό αριθμό εκδηλώσεων του λαϊκού πολιτισμού. Στη σελίδα δραστηριοτήτων που συνοδεύει το παραμύθι από τη Μέση Ανατολή: *Τα δυο αδέρφια*, με φωτογραφίες και έναν πίνακα του Θεόφιλου καταγράφεται ο "κύκλος" προετοιμασίας του ψωμιού (σ. 144).

Ολοκληρώνουμε τις αναφορές του βιβλίου στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό με τη θεματική της ζωγραφικής και του εργόχειρου κεντήματος. Λεπτο-

μέρεια κεντήματος υποστηρίζει εικαστικά το λαϊκό μύθο *Η Κουκουβάγια και η πέρδικα* (σ. 15). Τα παιδιά αναλαμβάνουν να δημιουργήσουν τις δικές τους ιστορίες "διαβάζοντας" το λαϊκό σχέδιο στην μπατανία της σελίδας 126. Τα *"Πασχαλινά αυγά"*, πίνακας του Χρήστου Γαρουφαλή, αναφέρονται στο γνωστό έθιμο. Ο πίνακας του Θεόφιλου *"Ο ήρωας Μάρκος Μπότσαρης μαχόμενος"* δίνει μια άλλη διάσταση στην έννοια της πατρίδας από αυτή του δίστιχου του Σαράντου Παυλέα, που προηγείται στην ίδια σελίδα:

Το κάθε βότσαλο, λείο ή τραχύ, το λέω πατρίδα (σ. 121). Ο πίνακας *"Το Ελληνόπουλο"* (Αλεξάντρ-Μαρί Κολέν, σ. 130) προσφέρει πληροφοριακό υλικό για την ενδυμασία των φουστανελοφόρων. Του Θεόφιλου είναι και ο πίνακας που καταγράφει τη διαδικασία του παραδοσιακού ψησίματος του ψωμιού στη σελίδα 144. Ο πίνακας του Πολύκλειτου Ρέγκου *"Σκυριανό πανηγύρι"* επιτρέπει "αναγνωστικές προσεγγίσεις" σε πολλά επίπεδα: ορισμός πανηγυριού, συνήθειες διατροφικές και ενδυματολογικές κ.ά.

Στο σκολειό του κόσμου: Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού

Και στο ανθολόγιο των λογοτεχνικών κειμένων για τις τάξεις Γ΄ και Δ΄ του Δημοτικού Σχολείου υπάρχουν αρκετές άμεσες και έμμεσες αναφορές στον λαϊκό πολιτισμό, σαφώς λιγότερες από το προηγούμενο. Αξίζει να σημειωθεί η ύπαρξη θεματικής ενότητας με τίτλο: *Κείμενα από την παράδοση*, όρος μάλλον ευρύτερος και διαφοροποιημένος από το περιεχόμενο του λαϊκού πολιτισμού, αν κρίνουμε από τα κείμενα που ακολουθούν και δεν αφορούν τη λαϊκή λογοτεχνία.

Τα λαϊκά παραμύθια αποτελούν την πολυπληθέστερη ενότητα αναφορών στον λαϊκό πολιτισμό. Συναντώνται ως απλή ονομαστική αναφορά σε κείμενα σύγχρονων παραμυθιών ή σε ποιήματα καθώς και σε συνοδευτικές δραστηριότητες. "...Θα νανουρίσουμε με παραμύθια τα μικρά χταπόδια, μουρμούρισε η αχτιδούλα" (σ. 21, Ζωή Βαλάση, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός).* Στις συνοδευτικές δραστηριότητες για το ποίημα *Λούνα παρκ, παππούλη μου!* (Θέτη Χορτιάτη, σ. 39) τα παιδιά καλούνται να αναλάβουν τη συγκέντρωση αυθεντικού παραμυθιακού υλικού: "Τραγουδάει η βραχνή κασέλα": Ηχογραφώ τον παππού μου ή τον παππού του φίλου μου, όταν τραγουδάει ή όταν λέει ιστορίες και παραμύθια (σ. 40).

Ως προοίμιο στην ανάγνωση των λαϊκών παραμυθιών που ακολουθούν μπορεί να χαρακτηριστεί η γνωστή σύντομη εισαγωγή τους: "Κόκκινη κλω-

στή δεμένη...” που με ένα δημοτικό τραγούδι αποτελούν την εισαγωγική σελίδα για την ενότητα *Κείμενα από την παράδοση*. Το πρώτο παραμύθι εμφανίζεται στη σελίδα 50: *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*. Σε αντίθεση με το ανθολόγιο των πρώτων τάξεων, στο εγχειρίδιο που παρουσιάζουμε δεν υπάρχουν πληροφορίες που συγκεκριμενοποιούν περισσότερο την ταυτότητα κάθε κειμένου. Για όλα τα κείμενα που σταχυολογούνται στη θεματική του λαϊκού πολιτισμού υπάρχουν στο τέλος του βιβλίου γενικές βιβλιογραφικές αναφορές των πηγών. Το συγκεκριμένο παραμύθι, όπως και το επόμενο, είναι σύντομο και ευχάριστο, αποτελώντας έτσι κατάλληλη επιλογή για τα παιδιά στα οποία απευθύνεται.

Το δεύτερο λαϊκό παραμύθι, που ολοκληρώνει τη συγκεκριμένη ενότητα κειμένων, είναι ένα μικρό χιουμοριστικό κείμενο που προέρχεται από την Καλαβρία και ως προς τη δομή παραπέμπει στους μύθους του Αισώπου: *Ο μόχθος της μύγας* (σ. 61-62). Αξίζει να αναφερθούμε και στη συνοδευτική πρόταση για διάβασμα: Μαρούλας Κλιάφα, *Παραμύθια της Θεσσαλίας*, (εκδ. Κέδρος). Το κείμενο: *Παππούς και εγγονή* της Φωτεινής Φραγκούλη συνοδεύεται από μία σχετική προς το παραμύθι δραστηριότητα: “Γράψτε ιστορίες και παραμύθια που σας διηγούνται ο παππούς και η γιαγιά και φτιάξτε το “Παραμυθοβιβλίο” της τάξης σας”. (σ. 163)

Στη δεύτερη θέση, με κριτήριο την ποσοτική αξιολόγηση των αναφορών, κατατάσσονται γλωσσοδέτες, παροιμίες, αινίγματα και λογοπαίχνιδα που είναι συγκεντρωμένα σε μία ενότητα. Πιο συγκεκριμένα, στη σελίδα 57, διαβάζουμε ποιητικό κείμενο της Νανάς Νικολάου με τον τίτλο *“Γλωσσοδέτης”* που σε πέντε στροφές έχει συμπεριλάβει γνωστούς λαϊκούς γλωσσοδέτες:

Μια μέρα άσπρη ξέξασπρη
Που εγώ δεν είχα μία
Με τον Ρουμποκομπολογή
Φύγαμε για Ρουμπία.

Στον κήπο όταν ετάιζα
Μια πάπια μα ποια πάπια
Του παπά μας του παχύ
Τη φακή κατάπια....

Η πρώτη από τις συνοδευτικές δραστηριότητες ζητάει από τα παιδιά να βρουν και να συλλέξουν και άλλους γλωσσοδέτες.

Στην επόμενη σελίδα συναντάμε παροιμίες σε μια σύνθεση διαπολιτισμι-

κή: από την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Ουγγαρία. Ακολουθούν ελληνικές παροιμίες και παραμυθιόμυθοι και στη συνέχεια (σ. 59) αινίγματα. Οι δραστηριότητες επικεντρώνονται σε προτάσεις έρευνας και έκφρασης μέσω της διαθεματικότητας. Έτσι, τα παιδιά καλούνται να συγκεντρώσουν παροιμίες από την Ελλάδα και από άλλες χώρες, να παρουσιάσουν με παντομίμα όποια παροιμία επιλέξουν, να εικονογραφήσουν ατομικά ή ομαδικά ένα αίνιγμα. Στις προτάσεις για διάβασμα που ολοκληρώνουν την ενότητα αναφέρεται: Γιώργος Ιωάννου, *Παραμύθια του λαού μας*, εκδ. Ερμής.

Το λογοπαίχνιδο:

-Να 'χαμε, τι να 'χαμε;

Να 'χαμε ένα γέρο, να φύλαγε τον κήπο,

Τον κήπο με τα πράσα και τα γαριφαλάκια... αποτελεί διασκεδαστικό ανάγνωσμα στη σελίδα 61.

Στο βιβλίο υπάρχουν δύο δημοτικά τραγούδια. Το πρώτο συναπαρτίζει με τη γνωστή φράση των λαϊκών παραμυθιών που προαναφέρθηκε, την εισαγωγική σελίδα της ενότητας *Κείμενα από την παράδοση*:

Ο κυρ βοριάς ο δροσερός
στης μάνας του πηγαίνει...

Το δεύτερο είναι το γνωστό δημοτικό τραγούδι:

Το μικρό κλεφτόπουλο
Χορεύουν τα κλεφτόπουλα, γλεντάνε τα καημένα... (σ. 94).

Στην τρίτη από τις δραστηριότητες που ακολουθούν δίνεται ένας υποτυπώδης ορισμός του δημοτικού τραγουδιού, που μάλλον αποτελεί υποστηρικτικό υλικό, το οποίο θα μπορούσε να έχει τη θέση προοργανωτή της ενότητας και συνοδεύεται από την ανάθεση εργασίας για την ανεύρεση και άλλων τραγουδιών ...*που να αναφέρονται σε άλλες εκδηλώσεις της ζωής*. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πρόταση που επιχειρεί μία πρώτη ουσιαστική επαφή του παιδιού με τη δημοτική ποίηση, μέσω της διερεύνησης και της ανακάλυψης(σ. 94). Αξιοσημείωτη είναι η εικονογραφική υποστήριξη του τραγουδιού. Πρόκειται για μια παιδική φιγούρα-σκίτσο που παραπέμπει σε μαριονέτα, με μια αφαιρετική αντίληψη για τις ενδυματολογικές και άλλες πληροφορίες σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση των ανθρώπων της εποχής στην οποία αναφέρεται το κείμενο.

Στην ίδια ενότητα θα εντάξουμε και το νανούρισμα της σελίδας 66:

Ύπνε μου κι έπαρέ μου το, κι άμε το στα περβόλια

Και την ποδιά του γέμισε τριαντάφυλλα και ρόδα...

Δεν αναφέρεται, ούτε ως υπόμνηση του κειμένου ούτε στις βιβλιογραφικές παραπομπές, ο τόπος από τον οποίο προέρχεται το νανούρισμα. Τα παιδιά καλούνται να φέρουν στην τάξη νανουρίσματα της πατρίδας μας, να ακούσουν νανουρίσματα σε συγκεκριμένους δίσκους και κασέτες και να διαβάσουν το βιβλίο: *Νανουρίσματα, Ταχταρίσματα, Παινέματα...,* (επιμ. Μαργαρίτα Κουλεντιανού, εκδ. Θυμάρι).

Στην ενότητα των εθίμων που αφορούν τη θρησκευτική ζωή κατατάσσονται αναφορές ενταγμένες σε αφηγηματικά κείμενα. Οι καλικάντζαροι πρωταγωνιστούν στην ιστορία του *Πρασινοσκούφη* της Πιπίνας Τσιμικάλη (σ. 63-65). Ο παπα-Θύμιος με την αγιαστούρα του και η θεια Κώσταινα με τις νόστιμες τηγανίτες σκιαγραφούν υποτυπωδώς το πλούσιο εθιμικό πλαίσιο της γιορτής των Φώτων. Στο ίδιο κείμενο καταγράφονται δοξασίες για την εμφάνιση, τη δράση και τη φυγή των καλικάντζαρων με την τεχνική των σύγχρονων παραμυθιών και μάλλον στερημένες από τη μαγική αληθοφάνεια των παραδόσεων. Η σύνδεση της ενότητας με το λαϊκό πολιτισμό επιχειρείται με την ανάθεση εργασίας: *Βρίσκουμε κι άλλες ιστορίες με καλικάντζαρους και τις δραματοποιούμε* (σ. 65).

Ο στολισμός, η περιφορά, η κατανυκτική ατμόσφαιρα, το μοίρασμα των αγιασμένων κεριών καταγράφονται στο κείμενο της Βούλας Μάστορη: *Τότε που πήγαμε βόλτα με τον Επιτάφιο* (σ. 99-81). Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση επιφυλάσσει το ρόλο του παντογνώστη αφηγητή σε ένα μικρό παιδί και έτσι αφαιρεί το προνόμιο της μοναδικής γνώσης των εθίμων από τους ηλικιωμένους που δρουν. Αυτή η εμπιστοσύνη διατηρείται και στη διατύπωση της ερώτησης: "Γνωρίζετε διαφορετικά έθιμα για τον Επιτάφιο από άλλα μέρη της Ελλάδας;" Βέβαια, το κείμενο δεν οροθετεί τη συγκεκριμένη εμπειρία χωροχρονικά, επιτρέποντας συναιρέσεις και συνειρμούς. Μόνο η συνοδευτική φωτογραφία απεικονίζει τον επιτάφιο της Ευαγγελίστριας στη Σκιάθο (σ. 80).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο δίνονται πληροφορίες για την παρασκευή του "άρτου" στη γιορτή των Αγίων Ελένης και Κωνσταντίνου στο κείμενο της Έλσας Χίου: *Ο Νορντίν στην εκκλησιά.*

Η μαμά είχε φτιάξει άρτο και τον πήγε στην εκκλησιά αποβραδίς μέσα στο πανέρι με την ολοκέντητη πετσέτα. Τον ζύμωσε μόνη της με ζάχαρη, κανέλα και μαστίχα...(σ. 72).

Τα κάλαντα στη σελίδα 77 ολοκληρώνουν την ενότητα των αναφορών στη θρησκευτική ζωή. Με μια διαφορετική οπτική, η συγγραφική ομάδα επιλέγει να παραθέσει μια προοργανωτική παράγραφο με στοιχεία που ορίζουν τα κάλαντα. Η ταυτότητα του συγκεκριμένου κειμένου δίνεται στις βι-

βλιογραφικές παραπομπές: *Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα της Κεφαλονιάς.* Οι δραστηριότητες επιδιώκουν την αξιοποίηση του κειμένου και τη συμβολή σύνδεση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας με τη σχολική ζωή: "Να μάθετε τα κάλαντα της Κεφαλονιάς και να τα ψάλετε στη χριστουγεννιάτικη γιορτή του σχολείου" (σ. 78). Προηγούμενη δραστηριότητα αναφέρει: "Να συγκεντρώσετε κάλαντα από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που επαναλαμβάνονται σ' αυτά;" Η έρευνα για την ανακάλυψη στοιχείων διακειμενικότητας στα κάλαντα διαφόρων περιοχών είναι πρωτότυπη.

Ολοκληρώνουμε την παρουσίαση των ευρημάτων του ανθολογίου για τις τάξεις: Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού σχολείου με δύο αναφορές που είναι μοναδικές και δεν εντάσσονται σε καμία θεματική ενότητα. Το κείμενο: *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός* της Ζωής Βαλάση συνοδεύεται από δραστηριότητες ανάμεσα στις οποίες και η εξής: "Μπορείτε να συζητήσετε για βυθισμένες πολιτείες, αφού πρώτα αντλήσετε πληροφορίες από τη μυθολογία ή τοπικές παραδόσεις της Ελλάδας" (σ. 22). Το ποίημα του Κώστα Καρυωτάκη: Ο Διάκος, συνοδεύεται από πίνακα του Θεόφιλου με ομώνυμο τίτλο και μία δραστηριότητα: "Η παράδοση αναφέρει ότι ο Διάκος, προτού βασανιστεί, είπε: "Για δες καιρό...." Συμφωνεί η παράδοση με το ποίημα για τον τρόπο που αντιμετώπισε ο Διάκος το θάνατο;" (σ. 98).

Με λογισμό και μ' όνειρο: Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού

Η πορεία των ευρημάτων ποσοτικά είναι σταθερά φθίνουσα, ξεκινώντας από το Ανθολόγιο της Α΄ και Β΄ και φθάνοντας στο Ανθολόγιο της Ε΄ και ΣΤ΄. Οι αναφορές είναι στην πλειοψηφία τους έμμεσες, ενταγμένες σε κείμενα με σχετικό ή και εντελώς διαφορετικό προς το εντοπιζόμενο σε κάθε περίπτωση στοιχείο λαϊκού πολιτισμού. Στον πίνακα περιεχομένων, βέβαια, υπάρχει θεματική ενότητα, στην έατη θέση, επί έντεκα ενοτήτων, και η μικρότερη σε περιεχόμενα, με τίτλο: *Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός.*

Λαϊκές παραδόσεις, μύθοι και δοξασίες φαίνεται να αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα αναφορών του εγχειριδίου. Αρχικά, επιδιώκεται η καταγραφή οικογενειακών παραδόσεων με επίκεντρο τις παγιωμένες συνήθειες μιας συγκεκριμένης οικογένειας σχετικά με τα έθιμα της Αποκριάς. Αρχές, λοιπόν, έχουμε. Όπως έχουμε και παραδόσεις (σ. 90)... *Στα εννιά και δέκα μας χρόνια σειρά έχει ο ιππότης. Από εκεί και πέρα η παράδοση σταματά...*(σ. 91) *...Όμως, είπαμε! Παραδόσεις! Πώς να τις αποφύγεις;* (σ. 92). Το

κείμενο περιγράφει την περιπέτεια της "πολιτισμικής" ενηλικίωσης δύο μικρών παιδιών με χιούμορ. Η τρίτη από τις συνοδευτικές δραστηριότητες αναφέρει: "Τις μέρες της Αποκριάς συναντάμε πανάρχαιες παραδόσεις και έθιμα (οι τραγόμορφοι κουδουνοφόροι της Σκύρου, της Νάξου και του Σοχού Θεσσαλονίκης, οι μπούλες και οι γιανίτσαροι της Νάουσας). Συγκεντρώστε πληροφορίες για αποκριάτικα έθιμα και ετοιμάστε γι' αυτή τη γιορτή ένα αφιέρωμα στην τάξη" (σ. 94).

Απόψεις του λαού καταγράφονται με τη μορφή φράσεων που παραπέμπουν σε γνωμικά: *Η Γης είναι η μητέρα μας, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε...* (σ. 13, Ο αστρολάβος, Φώτη Κόντογλου). Άλλες φορές πάλι αποκτούν τη μαγεία των δοξασιών: *Η Ασπρούδα ήταν το πιο περήφανο πουρνάρι της περιοχής. Το πιο μεγάλο και το πιο ψηλό. Λέγανε πως ήταν στοιχειωμένο δέντρο, να, από κείνα που τα κατοικούσανε νεράιδες και ξωθιές, θεές βουνίσιες, Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, που είχανε παλάτια πλουμισμένα στην καρδιά του πουρναριού...*(σ. 34, Η Ασπρούδα, Ελήνης Χωρεάνθη). Η δημιουργική, διαχρονική αναχώνευση των κατά περιόδους εκφάνσεων του λαϊκού πολιτισμού, που καταγράφεται στην προηγούμενη αναφορά, είναι περισσότερο αναλυτική στο κείμενο: *Τ' Αγνάντεμα* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (σ. 178-179). Στο εισαγωγικό σημείωμα με τα απαραίτητα πραγματολογικά και άλλα στοιχεία, που αποτελεί παγιωμένη επιλογή της συγγραφικής ομάδας και σίγουρα συμβάλλει θετικά σε μια ουσιαστική ανάγνωση κάθε κειμένου, διαβάζουμε: *Ο μύθος αυτός ανήκει στο σύντομο διήγημα Τ' αγνάντεμα...Η γριά Συρραχίνα ήρχισε να διηγείται..."Στον καιρό των παλαιών Ελλήνων, ήτον μια κόρη..."* .

Στο διήγημα του Ηλία Βενέζη: *Η Χιονάτη της Πάρνηθας* καταγράφεται μια προνομιακή μεταχείριση της Ελλάδας και των Ελλήνων σε επίπεδο και μεταφυσικών ανησυχιών: *Δεν ήταν η Χιονάτη του ξενικού παραμυθιού, αυτή με την κακιά βασίλισσα και με τους νάνους. Ήταν μια άλλη Χιονάτη, ένα κοριτσάκι βοσκών που ζούσε στην Ελλάδα. Εκεί στα μέρη της Πάρνηθας. Κανένα κακό πνεύμα δεν την έστειλε στο δάσος να χαθεί. Τέτοια κακά πνεύματα δεν ζουν στα βουνά της Ελλάδας...*(σ. 37). Άλλωστε μια σειρά παραδόσεων και μύθων προικοδοτεί με ποικίλες ιδιότητες πολλά είδη της ελληνικής χλωρίδας: *Θυμάται την ιστορία της τσουκνίδας και της μολόχας... "Βγες τσουκνίδα, μπες μολόχα". Επαναλαμβάνει πολεμώντας το πονεμένο γόνατο μ' ένα φύλλο χορτάρι* (σ. 126, Παιδική μνήμη, Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη).

Στο βιβλίο που παρουσιάζουμε δεν υπάρχουν πολλές αναφορές σε έθιμα. Εντοπίστηκαν μόνο τρεις και ανήκουν στην ενότητα της θρησκευτικής ζωής. Η πρώτη καταγράφεται στην αρχή του κειμένου: *Η καρδούλα*, της

Σοφίας Φίλντιση: *Κάθε χρόνο, μόλις άνοιγε το Τριώδιο και καμιά φορά νωρίτερα... γινότανε χαλασμός* (σ. 136). Βέβαια, στη συνέχεια του κειμένου περιγράφονται οι περιπέτειες της κατασκευής του χαρταετού και της επιλογής στολής για μεταμφίεση, που, όπως συμβαίνει σε κείμενα όλων των ανθολογίων, βρίσκονται μακριά από τη λαϊκή μας παράδοση και γι' αυτό δεν παρουσιάζονται. Στη σελίδα 169 συναντάμε τα *Μοραΐτικα κάλαντα*, κάλαντα των Χριστουγέννων. Οι συνοδευτικές δραστηριότητες συνιστούν προσπάθεια ουσιαστικής επαφής των παιδιών με το λαϊκό πολιτισμό:

"-Ρωτήστε τους παππούδες και τις γιαγιάδες σας να σας πουν τα κάλαντα του τόπου τους. Ύστερα συγκεντρώστε τα και φτιάξτε ένα φυλλάδιο με αυτά. Μπορείτε ακόμη, να τους βάλετε να τα ψάλουν κι εσείς να τα μαγνητοφωνήσετε για να μη χαθούν.

-Σαν συνέχεια της προηγούμενης δραστηριότητας, συγκεντρώστε παραδοσιακά κάλαντα από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και απαγγείλτε ή τραγουδήστε τα στη γιορτή της τάξης ή του σχολείου".

Στο κείμενο του Γρηγορίου Ξενόπουλου: Τα *κόκκινα αυγά* (σ. 174) καταγράφεται η ιστορία και η επιβίωση του εθίμου με τρόπο αναλυτικό. Στο εισαγωγικό σημείωμα του κειμένου δίνεται ο ορισμός των εθίμων: "Τα έθιμα είναι αυθόρμητες κοινωνικές εκδηλώσεις που ο λαός επαναλαμβάνει, για να εκφράσει μ' αυτά τις αντιλήψεις και τα πιστεύω του...". Στη συνέχεια αναφέρεται η διάδραση με έθιμα γειτονικών λαών και η σημερινή τους αξία.

Στο βιβλίο περιέχονται και τέσσερα δημοτικά τραγούδια. Της ξενιτιάς είναι το πρώτο, και, όπως αναφέρεται στο προεισαγωγικό σχόλιο, ανήκει στην κατηγορία των τραγουδιών που αφορούν τον ξενιτεμό των Ελλήνων και "...είναι γεμάτα πόνο αλλά και κρυφή ελπίδα και αξιοπρέπεια τραγούδια που έχεις την αίσθηση ότι συνοδεύονται από βουβό κλάμα" (σ. 56).

Θέλω να πα στην ξενιτιά να κάμω τριάντα ημέρες
και η ξενιτιά με γέλασε και κάνω τριάντα χρόνους...

Ακολουθεί το ιστορικό δημοτικό τραγούδι, το οποίο υπομνηματίζεται από αντίστοιχα ειδολογικά σχόλια.

Της Λένως του Μπότσαρη
Όλες οι καπετάνισσες από το Κακοσούλι
όλες την Άρτα πέρασαν, τα Γιάννινα τις πάνε... (σ. 190)

Τα παιδικά νανουρίσματα ορίζονται με συντομία και σαφήνεια (σ. 229) και σχόλια προλογίζουν δύο πολύ γνωστά νανουρίσματα της Απεράθου της Νάξου:

Ύπνε, που παίρνεις τα μωρά, έλα πάρε και τούτο,
Μικρό μικρό σου το'δωσα, μεγάλο φέρε μου το...
Έλα, νύπνε, κι έπαρέ το
Και γλυκά αποκοίμησέ του...

Στο ανθολόγιο υπάρχουν και δημοτικά ποιήματα, όπως χαρακτηρίζονται τα έξι λιανοτράγουδα (σ. 232): "Τα λιανοτράγουδα είναι δίστιχα δημοτικά τραγούδια... είναι πολύ συνηθισμένα στην Κρήτη και στην Κύπρο".

Απ' όλα τα' άστρα τ' ουρανού ένα είναι που σου μοιάζει,
Ένα που βγαίνει το πουρνό, όταν γλυκοχαράζει.

Στο εγχειρίδιο όπου αναλύεται υπάρχουν τρεις έμμεσες αναφορές στο παραμύθι, το οποίο συναρτάται με την παρουσία αποκλειστικά της γιαγιάς: *...θωρούν στα μάτια τη γιαγιά που αρχίζει παραμύθι...*, (Ι. Πολέμη), *Το παραμύθι της γιαγιάς*, (σ. 227) που αποτελεί το πρώτο κείμενο της ενότητας: *"Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός"*. Η δεύτερη έμμεση αναφορά εντοπίζεται στο συνοδευτικό πίνακα ζωγραφικής που έχει ανάλογο περιεχόμενο: Νικολάου Γύζη, *Το παραμύθι της γιαγιάς*. Θετικά προπαγανδίζει την αξία του παραμυθιού και ο παράξενος πραματευτής που έχει κάνει σκοπό της ζωής του τη συλλογή τους, στο ομώνυμο παραμύθι της Ζωής Βαλάση (σ. 277).

Λαϊκά παραμύθια υπάρχουν μόνο δύο, τα οποία ως προς το περιεχόμενο ακολουθούν τα κριτήρια επιλογής των δύο προηγούμενων βιβλίων. Πρόκειται για το παραμύθι: *Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια* (σ. 234) και το ηπειρώτικο *Ο κυρ Λάζαρος και οι δράκοι* (σ. 236-237). Αξίζει να σημειωθεί η συνοδευτική δραστηριότητα του δεύτερου παραμυθιού, που αναφέρεται στα χαρακτηριστικά του λαϊκού και του σύγχρονου παραμυθιού, τα οποία καλείται να ανακαλύψει συγκριτικά το παιδί - αναγνώστης.

Η παρουσία της λαϊκής τέχνης εντοπίζεται σε πίνακες του Θεόφιλου που υποστηρίζουν εικαστικά ενότητες, όπως: "Εμείς και η φύση"- *Ζίμπερ Άλτα Υπαρχεία Ιταλίας* (σ. 11, 12) και Βάκχος. *Θεός του οίνου. Θεός των αρχαίων* στο απόσπασμα από την Αναφορά στον Γκρέκο: *"Ο γιος"* του Ν. Καζαντζάκη: (σ. 157). Υπάρχει και απεικόνιση της λαϊκής ζωγραφιάς *Στο Ανθοδοχείο* σε τοιχογραφία του Πηλίου (σ. 235) ως υποστηρικτικό υλικό του παραμυθιού *Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια*.

Ολοκληρώνουμε την παρουσίαση των αναφορών στο λαϊκό πολιτισμό με την επισήμανση:... *Οι παροιμίες λένε πως όταν δεν έχει κανείς δουλειά, σκέφτεται κακά πράγματα...Να, γι' αυτό είναι σοφές οι παροιμίες...* (Αγγελική Βαρελλά, Δρακοπαραμύθι, σ. 57-59) και την αναλογική χρήση του

Καραγκιόζη:... *Χτες ο καραγκιόζης μου (το άλλο "εγώ" που κλείνω μέσα μου, το "σκοτεινό βάθος της συνειδήσεως", όπως το εξηγεί η περισπούδαχτη αδερφή μου), μου πέταξε κατάμουτρα αυτά τα λόγια κι εγώ δε βρήκα ούτε μια τόση δα λεξούλα να τον αποστομώσω* (σ. 218).

Συμπεράσματα

Τα ευρήματα, τα οποία κατέγραψαν τις άμεσες και τις έμμεσες αναφορές στον λαϊκό πολιτισμό στα τρία Ανθολόγια, απέδειξαν ότι οι συγγραφικές ομάδες των βιβλίων για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο ακολούθησαν τους στόχους και τα προτεινόμενα στα περιεχόμενα των Προγραμμάτων Σπουδών και συμπεριέλαβαν ικανοποιητικό αριθμό κειμένων που εντάσσονται στη λαϊκή λογοτεχνία, και λογοτεχνικών κειμένων που αναφέρονται σε εκδηλώσεις και συνιστώσες του λαϊκού πολιτισμού.

Δημοτικά τραγούδια, παραμύθια και ήθη-έθιμα αποτελούν την ομάδα των συχνότερων αναφορών, με σημείο αναφοράς, κυρίως, τις θρησκευτικές και τις κοινωνικές εκδηλώσεις σε επίπεδο οικογένειας και κοινότητας. Οι συνοδευτικές ερωτήσεις και οι διαθεματικές εργασίες είναι πολλές και μπορούν να στηρίξουν τη γνωριμία των παιδιών με το λαϊκό πολιτισμό.

Σημειώνουμε την ποσοτικά ευρύτερη παρουσία αναφορών στο Ανθολόγιο των δύο μικρών τάξεων και την πολύ φτωχή παρουσία κειμένων και αναφορών άλλων πολιτισμών. Το κενό σ' αυτή την περίπτωση επιχειρούν να καλύψουν οι προτεινόμενες διαθεματικές δραστηριότητες.

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της εργασίας, καταθέτουμε την άποψη ότι η παρουσία του λαϊκού πολιτισμού στα βιβλία λογοτεχνίας που αναλύθηκαν μπορεί να αναδείξει την αξία της παράδοσης, τη δημιουργική γνωριμία του παιδιού με το πολιτιστικό παρελθόν της κοινότητας στην οποία ζει και να προωθήσει τη συνειδητοποίηση των διαδικασιών εξέλιξης του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Ακριτόπουλος, Αλ. (2006). *Θέματα και μοτίβα ποντιακών παραμυθιών ως στοιχεία και αξίες πολιτισμού: Σημειολογική προσέγγιση.* Εισήγηση στο 4ο Επιστημονικό Συνέδριο: Ο ποντιακός ελληνισμός και η παιδεία του. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ποντίων Εκπαιδευτικών, Θεσσαλονίκη, 8-9-10 Δεκεμβρίου.

Ανθογαλίδου, Θ. (2000). *Η "λογοτεχνία" ως ιδεολογικό και πολιτικό διακύβευμα.* Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 2, τεύχος 1, http://www.auth.gr/virtualschool/2.1, 2000.

Αποστολίδου, Β. (1999). Λογοτεχνία και Ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Στο: Β. Αποστολίδου-Ε. Χοντολίδου (επιμ.), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση* (σελ. 335-347). Αθήνα: τυπωθήτω - Γ. ΔΑΡΔΑΝΟΣ.

Αυδίκος, Ε. (1999). *Μια φορά κι έναν καιρό... αλλά... μπορεί να γίνει και τώρα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Bardin, L. (1996). *L' analyse du contenu.* Paris: PUF.

Bertrand, G. (1993). Civilisation et littérature. L' Enseignement de la civilisation face au défi de la " représentation ". *Lend*, 2.

Γρόλλιος, Γ. (1999). Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 51, 38-45.

Δανιηλίδου, Ντ. (2005). Η ανάλυση του παραμυθιακού λόγου και οι τεχνικές διδασκαλίας στο Δημοτικό Σχολείο. *ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ*, 55, 82-88.

Δημάση, Μ. (2002). *Η Διδασκαλία της Πρώτης Ανάγνωσης και Γραφής, Η περίπτωση των Παρευξείνιων Χωρών, Α΄: Το βουλγαρικό, το γεωργιανό, το ρουμανικό και το τουρκικό αλφαβητάρι.* Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

Escarpit, D. (1981). *La littérature d' enfance et de jeunesse.* Paris: PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE.

Hollindale, P. (1992). Ideology and the Children's Book. P. Hunt (ed) *Literature For Children.* London: Routledge.

Κανατσούλη, Μ. (1997). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας.* Θεσσαλονίκη: UNIVERSITY STUDIO PRESS.

Κανατσούλη, Μ. (2000). *Πολιτική ορθότητα και Παιδική Λογοτεχνία.* Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 2, τεύχος 1, http://www.auth.gr/virtualschool/2.1.

Κατσίκη Γκίβαλου, Α. Καλογήρου, Τζ.Παπαδάτος, Γ.Πρωτονοτάριου, Στ. Πυλαρινός, Θ. (2002). *Με λογισμό και μ' όνειρο, Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων.* Οδηγός για τον εκπαιδευτικό. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κωστούλη, Τρ. (2000). *Κειμενοκεντρική προσέγγιση και κοινωνική/κριτική εγγραμματοσύνη.* Η συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας. Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 2, τεύχος 1, http://www.auth.gr/virtualschool/2.1.

Μερακλής, Μ. (1988). *Τι είναι λαϊκή λογοτεχνία.* Αθήνα: ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ.

Μωραΐτης, Τ. (1997). *Λαϊκή παράδοση και σχολείο.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Norton, D. (2006). *Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία, Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού* (μτφρ. Καπτσίκη, Φ. Καζαντζή, Σ., επιμ. Σουλιώτης, Μ.). Θεσσαλονίκη: ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε.

Προύσαλης, Δ. (2006). *Χτίζοντας γέφυρες με το λαϊκό πολιτισμό στην τάξη: η αναζήτηση της "χαμένης" προφορικότητας.* Εισήγηση στο 1ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο: Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. ΥΠΕΠΘ-I.O.V.N.G.O. of UNESCO-Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Βόλος, 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου.

Σέργη, Γ. (2007). Η ψυχοπαιδαγωγική λειτουργία του παραμυθιού. Στο: Μ. Βαρβούνης, Μ. Σέργης (επιμ.), ΔΡΥΣ ΥΨΙΚΑΡΗΝΟΣ, *τιμητικός τόμος για τον Δ. Β. Οικονομίδη* (σελ. 501-518). Αθήνα.

Smith, Ch. (1992). *Motivation and Personality: Handbook of Thematic Content Analysis.* New York: Cambridge University Press.

Τασιόπουλος, Β. (2006). *Οι αναπηρίες στα ελληνικά λαϊκά παραμύθια και τις ευτράπελες διηγήσεις.* Εισήγηση στο 1ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο: Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. ΥΠΕΠΘ-I.O.V.N.G.O. of UNESCO-Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Βόλος, 29 Σεπτεμβρίου-1 Οκτωβρίου.

Τσίμπος, Χρ.Παγώνη, Β. Καρούντζου, Γ. (2006). *Διδακτική προσέγγιση και διαθεματική αξιοποίηση του λαϊκού παραμυθιού.* Εισήγηση στο 1ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο: *Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση.* ΥΠΕΠΘ-I.O.V. N.G.O. of UNESCO-Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Βόλος, 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου.

Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας.* Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ.

Χατζή, Μ. (2006). *Πολιτιστικό δίκτυο: λαϊκός πολιτισμός και λαογραφία: ήθη, έθιμα, παραδόσεις του τόπου μας.* Εισήγηση στο 1ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο: *Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση.* ΥΠΕΠΘ-I.O.V.N.G.O. of UNESCO-Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Βόλος, 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου.

Williams, R. (1994). *Κουλτούρα και Ιστορία* (εισαγωγή-μτφρ. Αποστολίδου, Β.). Αθήνα: Γνώση.

Πηγές

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο. (2003). Στο: Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄ 303/13-3-2003, σελ. 3745-3748.

Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο. (2003). (Φ.Ε.Κ. 93/10-2-1999). Στο: Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄ 303/13-3-2003, σελ. 3748-3771.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2006). Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ και Β΄ Δημοτικού, Το δελφίνι. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ (2006). Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού, Στο σκολειό του κόσμου. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2001). Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού, Με λογισμό και μ' όνειρο. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2001). Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Α΄-Β΄ του Δημοτικού Σχολείου. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2001). Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Γ΄- Δ΄ του Δημοτικού Σχολείου, τ.Α΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2001). Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη, Γ΄- Δ΄ του Δημοτικού Σχολείου, τ.Β΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2002). Ευέλικτη Ζώνη, αντιπροσωπευτικές εργασίες. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2001). Οδηγός για την Εφαρμογή της Ευέλικτης Ζώνης, Βιβλίο για το Δάσκαλο. Αθήνα: ΟΕΔΒ.